

МІСЦЕ І РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ МОЛОДІ В ЧЕХО-СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

Оксана Джус

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Анотація:

У статті проаналізовано культурно-просвітницький аспект функціонування Українського педагогічного товариства (УПТ) як професійно-наукової організації української еміграції в Чехо-Словацькій республіці в міжвоєнну добу. Наголошено на становленні та діяльності УПТ, яка задовольняла професійні, національні, культурні та соціально-економічні інтереси в полікультурному та інонаціональному середовищі. З'ясовано, що культурно-просвітницька діяльність членів УПТ передбачала створення професійних курсів для підготовки кваліфікованих педагогів і підвищення конкурентоздатності українських емігрантів на чехо-словацькому освітньому ринку праці й українських етнічних територіях; видавничу діяльність; організацію та участь в культурно-масових заходах.

Анотация:

Джус Оксана. Место и роль украинского педагогического общества в профессиональном становлении молодежи в Чехо-Словацкой республике межвоенного периода.

В статье проанализирован культурно-просветительский аспект функционирования Украинского педагогического общества (УПО) как профессионально-научной организации украинской эмиграции в Чехо-Словацкой республике в межвоенный период. Акцентировано на становлении и деятельности УПО, которые удовлетворяли профессиональные, национальные, культурные, социально-экономические интересы в поликультурной и инонациональной среде. Установлено, что культурно-просветительская деятельность членов УПО включала создание профессиональных курсов для подготовки квалифицированных педагогов и повышения конкурентоспособности украинских эмигрантов на чехословацком образовательном рынке труда и украинских этнических территориях; издательскую деятельность; организацию и участие в культурно-массовых мероприятиях.

Resume:

Dzhus Oksana. Location and the role of the Ukrainian Pedagogical Society in the professional development of young people in the Czech-Slovak republic of the interwar period.

The article analyzes the cultural and educational aspect of the functioning of the Ukrainian Pedagogical Society (UPS) as a professional-scientific organization of Ukrainian emigration in the Czech-Slovak republic during the interwar period. It was emphasized on the formation and functioning of the UPS, which would satisfy professional, national, cultural, socio-economic interests in the multicultural and foreign-oriented environment. It was clarified that the cultural and educational activities of the members of the CPT included the creation and management of professional courses for the training of qualified teachers, enhancement of the competitiveness of Ukrainian emigrants in the Czechoslovak educational labor market and Ukrainian ethnic territories; publishing activity; organization and participation in cultural events.

Ключові слова:

українська еміграція; Чехо-Словацька республіка; Українське педагогічне товариство; професійне становлення; професійні громадські об'єднання; професійно-наукові організації; культурно-просвітницька діяльність.

Ключевые слова:

украинская эмиграция; Чехо-Словацкая республика; Украинское педагогическое общество; профессиональное становление; профессиональные общественные объединения; профессионально-научные организации; культурно-просветительская деятельность.

Key words:

Ukrainian emigration; Czech-Slovak republic; Ukrainian Pedagogical Society; professional formation; professional associations; professional-scientific organizations; cultural and educational activities.

Постановка проблеми. Втрата Україною незалежності після революції 1917-1920 років спонукала державних і громадських діячів, національно свідому частину інтелігенції до еміграції. Найбільш сприятливі умови для проживання й громадської роботи організаторів і учасників національних визвольних змагань українців склались у Чехо-Словацькій Республіці (ЧСР), а потужний інтелектуальний потенціал української еміграції найбільше виявився в культурно-освітній праці, що, за висновком С. Наріжного, спрямовувалась на виконання таких завдань: «1) задоволення власних культурних потреб ...; 2) підготовка кадрів національної інтелігенції для фахової праці на українських землях; 3) національна українська пропаганда серед чужинців» [8, с. 72].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчі надбання в царині вивчення різних аспектів професійно-наукової організації української еміграції в Чехо-Словацькій

республіці в міжвоєнну добу презентовані в працях С. Наріжного, А. Животка, М. Омельченко, С. Русової, С. Сірополка, сучасних українських (М. Євтух, Ю. Калічак, В. Кемінь, В. Трощинський, Є. Ульяновська, В. Ульяновський, А. Шевченко, А. Яворський) і зарубіжних (Т. Беднаржова, Й. Голенда, Б. Єржабкова) учених.

Водночас, питання місця і ролі Українського педагогічного товариства у фаховому становленні освітян-емігрантів не розглядалось як окрема проблема.

Формулювання цілей статті. Тому метою цієї статті є аналіз культурно-просвітницького аспекту функціонування Українського педагогічного товариства як професійно-наукової організації української еміграції в Чехо-Словацькій республіці в міжвоєнну добу, покликаній сприяти фаховому зростанню молоді.

Методи дослідження: пошуково-бібліографічний, порівняльно-зіставний,

історико-ретроспективний, узагальнення й систематизації виявлених матеріалів, даних, положень, отриманих у процесі вивчення літератури, дотичної до теми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявність у середовищі української міжвоєнної еміграції в Чехо-Словаччині культурно-освітньої і наукової інтелігенції зумовила появу професійно-наукової організації, що за своєю структурою і складом нагадувала професійні об'єднання науково-технічної інтелігенції, а за завданнями – наукові установи. Попри те, що виникали вони за професійною та галузевою ознакою, об'єднуючи у своєму складі представників однієї спеціальності, основною для них була інтелектуальна творча діяльність, спрямована на здобуття й використання нових знань.

Центрами виникнення професійно-наукових організацій стали Прага й Подєбради, де функціонували Український вільний університет, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Український інститут громадознавства (Український соціологічний інститут) і Українська господарська академія.

Професорсько-викладацький склад і випускники цих інституцій склали основу багатьох професійно-наукових об'єднань і визначили їх галузеву спрямованість. Так, у Празі виникали організації гуманітарного профілю, а в Подєбрадах зосереджувались на розвитку технічних наук. Зауважимо, що на теренах ЧСР упродовж 20-30-х рр. ХХ ст. діяло п'ять професійно-наукових організацій: Українське правниче товариство, Українське педагогічне товариство, Українське воєнно-наукове товариство (Прага), Українське аграрне товариство і Товариство українських економістів (Подєбради).

Мету й завдання всіх професійно-наукових організацій, на думку А. Яворського, визначали ті категорії українських емігрантів, що могли входити до їх складу. Головною вимогою до кандидата на вступ була належність його до тієї галузі діяльності, на якій спеціалізувалися ці громадські об'єднання [12]. Чисельність професійно-наукових організацій не була сталою й залежала від загальної кількості представників тієї чи іншої галузі наукових знань в еміграції в Чехо-Словаччині.

Основним джерелом наповнення бюджету професійно-наукових організацій слугували членські й вступні внески українських емігрантів. Додатковий прибуток давали проведення культурно-масових заходів, допомога окремих емігрантів тощо. При цьому лише Українське правниче товариство отримувало фінансову допомогу в межах «Російської акції допомоги». Решта професійно-

наукових організацій виникли вже після ліквідації цієї акції, через що орієнтувались винятково на власні можливості. Практичну користь для українських емігрантів мала робота професійних організацій науково-технічної інтелігенції щодо надання їм фінансової і моральної допомоги, оскільки покращення матеріального становища своїх членів було стрижневим питанням у діяльності багатьох спілок і товариств [12].

Організаційна робота передбачала реалізацію завдання щодо об'єднання українських емігрантів однієї професії, поширення їхніх ідей у ЧСР та за її межами. Її результатом стало зростання чисельності професійних об'єднань, оформлення їх структури й організація діяльності.

На початку 1930-х рр. з ініціативи викладачів Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова в Празі виникло Українське педагогічне товариство [11, с. 493]. Воно продовжило працю Філософсько-педагогічного товариства ім. Г. С. Сковороди (засноване в Празі в 1925 р.), а його головою став видатний українських педагог, бібліограф і громадський діяч Степан Сірополко [7, с. 233–234].

Статут Українського педагогічного товариства Земський уряд у Празі затвердив 22 квітня 1930 р., а вже 31 травня 1930 р. в будівлі Карлового університету відбулися його установчі збори [2, арк. 10]. Метою функціонування Українського педагогічного товариства було «студіювання питань теорії та практики з педагогіки, як рівно ж минулого й сучасного становища народної освіти на українських землях і на чужині (параграф 5 Статуту) [10, арк. 1].

Основними напрямками діяльності Українського педагогічного товариства були: організаційний, науковий, видавничий і громадсько-культурний. Організаційний напрям передбачав розбудову організаційної структури товариств, залучення нових членів і пропагування своїх ідей у середовищі українців як в еміграції, так і на етнічній території України. Реалізація наукових завдань відбувалась через підготовку й виголошення членами професійно-наукових об'єднань доповідей на актуальні теми в тій галузі знань, до якої вони належали.

8 грудня 1932 р. з виступу про О. Декролі й доповіді С. Сірополка «Ревізія шкільних підручників» розпочалась робота щодо перегляду навчальної літератури шкіл ЧСР. Її метою було узгодження змісту підручників з правдивим висвітленням фактів, пов'язаних з Україною та її історією. Обов'язки були розподілені так: С. Русова взяла на себе переглядання підручників з географії, С. Наріжний і П. Феденко – з історії, Т. Палішник – читанок [4, арк. 1].

У засіданнях Українського педагогічного товариства брали участь не тільки українські педагоги, а й запрошені чехи. 19 грудня 1930 р. з доповіддю про шкільну реформу в Чехо-Словаччині виступив доцент чеського університету В. Пржигода, розпочавши цим планове ознайомлення українців з організацією і станом народної освіти в Західній Європі [2, арк. 12]. На засіданні 29 січня 1931 р. К. Стейскало виступив з повідомленням на тему: «Дослідження дитини в Педагогічному інституті міста Праги» [3, арк. 1]. Цим товариство насамперед прагнуло налагодити контакти з педагогами Чехо-Словаччини, заручитись їхньою підтримкою в просуванні українських інтересів. У такий спосіб українці мали змогу ознайомитись з досягненнями чехо-словацької педагогічної думки, що згодом використовували у своїй науковій діяльності.

Зважаючи на значні матеріальні витрати, кожна професійно-наукова організація проводила видавничу діяльність з різним успіхом. На відміну від Українського правничого товариства, інші українські професійно-наукові організації матеріальної допомоги від керівництва ЧСР не отримували, а тому у своїй видавничій діяльності орієнтувались винятково на власні фінансові ресурси й допомогу українських емігрантів.

Для Українського педагогічного товариства пріоритетним було видання педагогічної літератури. У 1932 р. воно надрукувало тиражем у 150 примірників збірник «Українське шкільництво на Буковині, в Галичині, на Закарпатті та в Канаді». Цей збірник став першим томом праць товариства, і в ньому побачили світ роботи В. Сімовича «Українське шкільництво на Буковині», С. Сірополка «Українське шкільництво в Галичині», Ю. Гусная «Шкільництво на Підкарпатті», М. Кумка «Українські школи в Канаді» [7, с. 234]. Кошти на збірник надійшли як з бюджету товариства, так і з добровільних пожертв, наприклад, 20 американських доларів надіслало Об'єднання українських організацій у США [4, арк. 2]. Проте брак фінансових ресурсів обмежив видавничу діяльність товариства випуском щорічних звітів про діяльність.

Однією з форм діяльності емігрантських об'єднань була організація культурно-масових заходів і участь у них. До таких заходів належали проведення урочистостей з нагоди пам'ятних дат української історії, святкування ювілеїв і вшанування пам'яті видатних українських діячів тощо. Так, наприклад, 26 червня 1930 р. Українське педагогічне товариство провело засідання, присвячене пам'яті П. Холодного, на якому зі спогадами виступили С. Русова,

С. Сірополко, Р. Лісовський і Д. Пасічник. На засіданні 27 листопада 1930 р. товариство відзначило 25-літній ювілей педагогічного часопису «Світло» у Києві.

Також Українське педагогічне товариство наприкінці 1934 р. в приміщенні Української наукової асоціації в Празі організувало підготовчі («матуральні») курси для допомоги студентам-емігрантам. На них вступило чотири особи, з яких двоє готувались до екзаменів, а решта належала до підготовчої групи. Завідувала курсами О. Сірополко, дружина С. Сірополка [9, арк. 19 зв.]. Проте через брак фінансування й відсутність зацікавлення з боку українського студентства, матуральні курси згодом згорнули свою роботу.

Зважаючи на складне становище українських емігрантів у ЧСР, Українське педагогічне товариство намагалось підтримувати своїх членів в організації їхньої життєдіяльності. При цьому допомога українським емігрантам не була пріоритетним завданням товариства, а надавалась залежно від потреби. Інші професійно-наукові об'єднання обмежувались лише науковою та культурно-просвітницькою діяльністю.

Українське педагогічне товариство зосередилось на допомозі в працевлаштуванні українських педагогів на Закарпатті. З цією метою воно листувалося з представниками урядових кіл у справах шкільництва в Ужгороді й окремими шкільними інспекторами. Водночас Управа товариства складала перелік кандидатів (38 осіб) на учительські посади [2, арк. 11 зв., 12]. У 1932 р. на прохання уповноваженого представника від учителів-емігрантів на Закарпатті М. Литвицького голова Українського педагогічного товариства С. Сірополко двічі відвідував Міністерство освіти ЧСР, де особисто клопотав про виплату педагогам недодаєних 250 крон заробітної плати за 1931 навчальний рік [3, арк. 2]. Проте, попри певні позитивні результати, старання Українського педагогічного товариства не принесли значного практичного результату.

Важливим у діяльності професійно-наукових об'єднань було налагодження контактів з іншими українськими емігрантськими організаціями, участь у спільних заходах як культурного, так і політичного характеру.

Українське педагогічне товариство у своїй діяльності співпрацювало як з українськими емігрантськими організаціями в ЧСР, так і з фаховими на Закарпатті й у Галичині. Зокрема воно налагодило контакти з такими організаціями, як Крайовий союз руських просвітницьких товариств, «Руське педагогічне товариство», «Просвіта» (Ужгород) на Закарпатті, «Взаємна поміч українського вчительства», «Рідна школа» і «Просвіта»

(Львів). Паралельно товариство підтримувала зв'язок з редакціями українських педагогічних часописів, які надсилали для нього свої видання («Учительське слово», «Шлях виховання і навчання», «Українська школа», «Учительський голос» та ін.) [2, арк. 19]. Крім цього, Українське педагогічне товариство 20 листопада 1930 р. ввійшло до Українського академічного комітету (УАК) – наукової організації, що постала в Празі з метою об'єднати українські наукові установи й бути репрезентантом української науки. УАК був визнаний міжнародною комісією для інтелектуальної співпраці в Лізі Націй і входив до її органу – Інституту інтелектуальної співпраці в Парижі до 1934 р. (часу прийняття до Ліги Націй СРСР).

У 1933 р. Українське педагогічне товариство стало членом кураторії українських шкіл [2, арк. 1], а в листопаді 1934 р. – Музею визвольної боротьби [9, арк. 19].

По змозі Українське педагогічне товариство долучалось до культурно-просвітницьких акцій української еміграції в Чехо-Словаччині. У 1934 р. воно пожертвувало 20 крон на допомогу українській гімназії в Ржевницях [5, арк. 3]. Протягом 1935-1937 рр. з бюджету товариства було виділено 5 крон для чеського Червоного хреста й 10 крон на будівництво «Українського дому» в Празі [6, арк. 2].

Педагоги не залишалися осторонь і питань, пов'язаних з українською національною справою. У відповідь на польську політику «пацифікації» в Галичині в 1930 р. вони ухвалили резолюцію протесту проти розгрому українського шкільництва, розіслану в іноземні часописи й педагогічні організації. Також вони приєдналися до аналогічного протесту з боку Українського академічного комітету. У 1936 р. Управа товариства ввійшла до складу міжнародного організаційного комітету з підготовки вшанування 10-ї річниці смерті С. Петлюри. На ці потреби вона пожертвувала 8 крон.

Період функціонування багатьох професійно-наукових організацій українських емігрантів в основному був нетривалим. Зважаючи на відсутність протоколів ліквідаційних комісій, доводиться констатувати проблематичність визначення часу припинення їх існування. Єдино можливим способом розв'язання цього питання залишаються крайні дати архівних документів і мемуари колишніх членів цих емігрантських об'єднань.

До 1939 р. – часу ліквідації більшості українських емігрантських організацій –

проіснувало, власне, тільки Українське педагогічне товариство. Так, 5 жовтня 1939 р. С. Сірополка викликали в Гестапо, де висунули вимогу добровільно припинити діяльність цього емігрантського об'єднання. Для цього було створено ліквідаційну комісію, яка 7 жовтня 1939 р. й провела ліквідацію. Архів товариства перейшов до Музею визвольної боротьби в Празі [9, арк. 26, 28].

Висновки. Підсумовуючи викладене вище, акцентуємо на тому, що було спільним для всіх професійних організацій наукової інтелігенції: залучення до свого складу кваліфікованих українських емігрантів певних спеціальностей; зосередження уваги на допомозі своїм членам; культурно-просвітницька діяльність тощо. Основними напрямками їхньої діяльності слід визнати організаційний, допомоговий, науковий, видавничий і культурно-просвітницький, реалізація яких залежала від чисельності організацій і наявності в них відповідних матеріальних ресурсів.

Попри коротке існування й обмежений характер діяльності, Українське педагогічне товариство дало змогу українським емігрантам продовжити свою роботу за межами України, збагатити українську науку новими ідеями та здійснити поступ у її інтеграції з загальноєвропейським науковим простором. Цьому сприяли й зв'язки професійних організацій наукової інтелігенції зі спорідненими українськими і закордонними фаховими об'єднаннями, участь в українських, чехо-словацьких і міжнародних форумах тощо.

Загальною оцінкою культурно-освітніх зусиль українців у Чехо-Словаччині в міжвоєнний період можуть слугувати слова С. Русової: «Якщо нашої празької еміграції можна робити докір, що вона не завоювала собі перед Європою певного політичного становища й не виявила бажаної політичної акції, то не можна не визнати, що завдяки матеріальній допомозі Чеського Уряду вона визначилася своєю культурною працею й придбала шану нашої науки ...» [1, с. 27]. Отже, незважаючи на відірваність від рідних коренів, складні умови життєдіяльності, українці, які на початку 20-х рр. XX ст. через політичні обставини змушені були масово емігрувати й зосередились переважно в Чехо-Словацькій Республіці, залишили глибокий слід у культурно-освітньому житті української еміграції загалом і ЧСР зокрема, спричинились до бурхливого розвитку української освіти й науки за кордоном.

Список використаних джерел

1. Джус О. В. Творча спадщина Софії Русової періоду еміграції: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 260 с.

References

1. Dzhus, O. V. (2002). *Creative heritage of Sofia Rusova of the emigration period: monograph*. Ivano-Frankivsk: Plai. [in Ukrainian]

2. Звіт про діяльність товариства за 1930 р. *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 7.
3. Звіт про діяльність товариства за 1931 р. *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 8.
4. Звіт про діяльність товариства за 1932 р. *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 9.
5. Звіт про діяльність товариства за 1934 р. *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 12.
6. Звіт про діяльність товариства (17 червня 1935-12 листопада 1937 рр.). *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 13.
7. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. Прага, 1942. 372 с.
8. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939 (матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої). Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. 272 с.
9. Протоколи засідань управи та ліквідаційної комісії товариства (31 квітня 1930-7 жовтня 1939 рр.). *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 3.
10. Статут Українського педагогічного товариства. *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 1.
11. Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами. *Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / упоряд. С. В. Ульяновська*. Київ: Либідь, 1993. С. 477–498.
12. Яворський А. Допомогова діяльність українських професійних організацій науково-технічної інтелігенції у Чехословаччині в 20-30-х рр. XX ст. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. Київ: Вид-во «Гілея», 2017. Вип. 120(5). С. 49–53.
2. Report on the Society activity for 1930. *TsDAVO Ukraine*. F. 4407. Op. 1. Spr. 7.
3. Report on the Society activity for 1931. *TsDAVO Ukraine*. F. 4407. Op. 1. Spr. 8.
4. Report on the Society activity for 1932. *TsDAVO Ukraine*. F. 4407. Op. 1. Spr. 9.
5. Report on the Society activity for 1934. *TsDAVO Ukraine*. F. 4407. Op. 1. Spr. 12.
6. Report on the Society activity (17 June 1935-12 November 1937). *ЦДАВО України*. Ф. 4407. Оп. 1. Спр. 13.
7. Narizhnyi, S. (1942). *Ukrainian emigration. Cultural work of Ukrainian emigration between the two World Wars*. Prague. [in Ukrainian]
8. Narizhnyi, S. (1999). *Ukrainian emigration. Cultural work of Ukrainian emigration for 1919-1939* (materials collected by S. Narizhnyi for Part 2). Kyiv: Olena Teliha Publishing. [in Ukrainian]
9. Protocols of meetings of the society's uprava and liquidation commission (31 April 1930-7 October 1939). *TsDAVO Ukraine*. F. 4407. Op. 1. Spr. 3.
10. Statute of the Ukrainian Pedagogical Society. *TsDAVO Ukraine*. F. 4407. Op. 1. Spr. 1.
11. Ulianova, S., Ulianovskyi, V. (1993). *Ukrainian research and cultural emigration in Czechoslovakia between the two World Wars*. In: *Ukrainian culture: Lectures under Dmytro Antonovych's editorship*. Kyiv: Lybid. 477–498. [in Ukrainian]
12. Yavorskyi, A. (2017). Assistance activities of Ukrainian professional organizations of scientific and technical intelligentsia in Czechoslovakia in the 20-30's of the XX century. *Hileia: naukovyi visnyk*. Issue 120(5). 49–53. [in Ukrainian]

Рецензент: Молодиченко В.В. – д.філософ.н., професор

Відомості про автора:
Джус Оксана Володимирівна
dzhus1@ukr.net

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76018, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i21.2492

Матеріал надійшов до редакції 08. 12. 2018 р.
Прийнято до друку 26. 12. 2018 р.

Information about the author:
Dzhus Oksana Volodymyrivna
dzhus1@ukr.net

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
57 Shevchenka St., Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i21.2492

Received at the editorial office 08. 12. 2018.
Accepted for publishing 26. 12. 2018.